

# Základní teoretická východiska z oblasti sociální komunikace k limitům využití nástrojů generativní umělé inteligence ve výuce

Jan Jirků

Univerzita Karlova, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd

**Abstrakt:** Text se věnuje v teoretické rovině problematice využití nástrojů generativní umělé inteligence ve výuce. Soustřeďuje se na jeho současné limity, zejména na rizika upevňování stereotypů a principů stranění při procesech socializace a enkulturace probíhajících během vzdělávání. Usiluje přitom o doplnění kritických prvků do kybereuforických vizí o funkcích nástrojů umělé inteligence.

**Klíčová slova:** enkulturace, generativní umělá inteligence, nástroje umělé inteligence, socializace, sociální komunikace, stereotypy, stranění, umělá inteligence ve výuce

## Basic Theoretical Foundations from the Field of Social Communication on the Limitations of Using Generative Artificial Intelligence Tools in Education

**Abstract:** This text deals, in theoretical terms, with the issue of using generative artificial intelligence tools in education, focusing on current limitations, particularly the risks of reinforcing stereotypes and biases within the processes of socialization and enculturation that occur during education. It also seeks to introduce critical perspectives into the cyber-euphoric visions regarding the roles of artificial intelligence tools.

**Keywords:** Artificial Intelligence in Education, Artificial Intelligence Tools, Bias, Enculturation, Generative Artificial Intelligence, Social Communication, Socialization, Stereotypes

Nástup, rozvoj a možnosti uplatňování umělé inteligence představují v současné době jedno ze zásadních témat pro společnost jako celek. Prolíná se nejrůznějšími diskursy a disciplínami, ale dokonce vstupuje do oblastí lidského konání a počínání ve vší obecnosti či každodennosti. Jak poznamenal August E. Grant (2009, s. 15), „je rizikové analyzovat stále probíhající trendy,“ na druhou stranu, při uvědomění si takového limitu, je naopak zcela legitimní, aby se dobovým fenoménům, které mají přinejmenším dle kybereuforických vizí takovou sílu, že by mohly být schopny změnit dosavadní principy fungování společnosti, dostávala patřičná pozornost také v akademickém prostředí, a to i s rizikem, že v předkládaných poznatcích nemůže být přesně zohledněn jejich budoucí (i překotný) vývoj.

Téma umělé inteligence, v konkrétním kontextu příslušného zkoumaného diskursu zejména nástrojů generativní umělé inteligence (ať už výhradně textových nebo též obrazových, auditivních, ba i audiovizuálních či kombinovaných – multimediálních), se nevyhýbá ani oblasti výuky a vzdělávání, která v sobě navíc neoddělitelně zahrnuje prvky socializace i enkulturace. Ty ve svých důsledcích ovlivňují, jakým způsobem se jedinci v průběhu vzdělávacího procesu začlení do společnosti, a předurčují, jak v ní budou působit a jaké vztahy či vazby mezi jednotlivými aktéry, tedy jaké společenské sítě (Dickinson–Matthews–Saltzis, 2013, s. 5 a Latour, 2005, s. 46), budou spoluutvářet, přetvářet, případně destruovat.

Aktuálně diskutovanou problematiku v případě výuky a vzdělávání představuje využívání nástrojů generativní umělé inteligence v edukativních procesech na všech úrovních. Žádná všeobecná strategie v tomto ohledu dosud neexistuje (a těžko by existovat mohla, když ani zdaleka nelze odhadovat, kam až technologický vývin v oblasti umělé inteligence v budoucnu dosáhne) a nepanuje ani shoda na přístupech k zavádění prvků umělé inteligence do pedagogické praxe. Situaci nezjednodušuje ani skutečnost, že nástroje generativní umělé inteligence ve své současné evoluční fázi vykazují limity, které je namísto přinejmenším mít na zřeteli. Tento text, který vznikl právě v takovéto vývojové etapě nástrojů generativní umělé inteligence a jejich uplatňování v praxi, se proto soustřeďuje na teoretická východiska z oblasti sociální komunikace, jež mohou posloužit jako postuláty k případným budoucím empirickým ověřením.

## 1 Kybereuforické a kyberdystopické paradigma

Zavádění nových komunikačních a informačních technologií provázely a stále provázejí podle Petera Dahlgrena (1996, s. 60) střídající se a prolínající se etapy společenského nadšení a společenského zklamání. Nadšení je hybnou silou výrazně technologicky deterministického až technooptimistického kybereuforického paradigmatu, které ve zdokonalujících se technologiích spatřuje dokonce prostředek k posilování demokracie, naopak zklamání se odráží v kyberdystopickém paradigmatu, jež technologie pokládá za devastační mechanismus demokratických principů v rámci fungování společnosti a za zdroj podpory sociálních nerovností (Dahlgrena, 1996). Kybereuforie (případně obecněji jakákoliv euforie z technologického vývoje) přichází obvykle ve chvílích, kdy fázi očekávání vystřídá fáze představení konkrétního výsledku technologického pokroku, který je schopen vyvolat všeobecnou radost. Čím více se však při jeho následném zavádění do všedního života objevují různorodé nedostatky či limity, tím rychleji se přelévá prvotní optimismus směrem k pesimismu. V praxi se kybereuforické a kyberdystopické pohledy na jakoukoliv technologii běžně mísí, Dahlgrenovo vymezení poukazuje na krajní varianty formou binární opozice.

Kybereuforické nahlížení nástrojů generativní umělé inteligence zdůrazňuje jejich přednosti a vyzdvihuje jejich prospěšnost pro fungování společnosti založené na demokratických principech. Do extrému dovedené kyberdystopické představy by naopak vedly až k obavám ze zhroutení společenského řádu vlivem prvků umělé inteligence či rovnou zániku společnosti. Reálné postoje členů společnosti k těmto technologiím nicméně oscilují mezi těmito dvěma póly, přičemž se společnost ještě stále nachází teprve ve fázi jejich zavádění a zprovozňování, od čehož by bylo možné formou historické paralely odvodit podobně jako v případě jiných technologií převahu nynějších kybereuforických vizí nad těmi kyberdystopickými. Přesto se kromě dosud nezodpovězených otázek, které ve společnosti rezonují a které se soustřeďují na problematiku nahrazování původně lidských činností (včetně myšlení) umělou inteligencí, budoucnost různých povolání, cirkulaci kapitálu, koexistenci umělé inteligence s lidským společenstvím v kontextu udržitelnosti fungující společnosti, obsahové správnosti (a též ověřitelnosti, přesnosti či pravdivosti) vygenerovaných komunikátů nebo vymezování legislativních mantinelů působení umělé inteligence včetně dopadů do oblasti autorského práva, objevují podněty poukazující na projevy stranění a stereotypních reprezentací v poskytovaných obsazích. Právě tyto dva aspekty velmi úzce souvisejí s procesy socializace a enkulturace, přičemž v širším měřítku zasahují i do celkového vývoje společnosti a kultury. Zásadními pro pedagogickou praxi jsou rovněž zmiňovaná kritéria správnosti, ověřitelnosti, přesnosti a pravdivosti, nicméně by bylo nadbytečné se jim samostatně věnovat, jelikož dochází k neustálému a velmi progresivnímu zdokonalování algoritmů a rozšiřování datových zdrojů, s nimiž nástroje pracují, lze tudíž v tomto ohledu objektivně očekávat kontinuální zlepšování.

## 2 Zjednodušená forma reprezentace reality prostřednictvím stereotypů

Richard Dyer (2000, s. 245-246) vymezil stereotypy (v návaznosti na dřívější pojmenování této problematiky Walterem Lippmannem) jako komunikační prostředky (ze sémiotického hlediska znaky) zjednodušenou formou reprezentující realitu. Upozornil přitom na to, že termín stereotyp se v běžné komunikaci nadužívá a nadbytečně se mu rovnou dostává pejorativních konotací (Dyer, 2000, s. 245). Stereotypy totiž na straně jedné napomáhají komunikujícím subjektům porozumět obsahu sociální komunikace a jejich role je v tomto ohledu nepostradatelná. Pejorativní konotace se k pojmu stereotyp vážou z toho důvodu, že stereotypní reprezentace se v některých případech uchylují ke zvýznamňování negativních vlastností či rysů označovaných subjektů, což je v komunikaci vychyluje z komunikační rovnováhy mezi podavatelem a příjemcem, konkrétně oslabuje či znevýhodňuje, přičemž při opakování takovýchto postupů se vyznění stereotypu postupně stává standardizovaným vyjadřovacím prostředkem s možnými příslušnými společenskými i kulturními dopady (včetně důsledků projevujících se v interkulturní komunikaci). Takováto negativní stereotypizace může vést až k vytváření předsudků a vyvolávání pocitů strachu z těch, o nichž se tyto stereotypy v komunikaci šíří (Lee–Lindquist–Payne, 2023, s. 541). Z kyberdystopického hlediska může být šíření a upevňování stereotypů chápáno jako záměrná podpora nejen komunikačních nerovností ve společnosti.

Nástroje generativní umělé inteligence sice je možno zčásti považovat za rozšíření souboru subjektů, které dohromady utvářejí myšlenkový celek, jež Pierre Lévy (1999, dle angl. překladu originálního díla) nazval kolektivní inteligencí, nicméně jsou naprogramovány primárně k tomu, aby z dosavadních produktů síťové sociální či lidské kolektivní inteligence čerpaly data pro svou následnou produkci a na základě algoritmů jim dávaly další komunikační rozměry. Ve své podstatě jsou tedy spíše nástroji reprezentace kolektivní inteligence. Pokud tedy dochází k tomu, že jejich prostřednictvím jsou podporovány stereotypy, pak to má dvě možná vysvětlení. Buď jsou stereotypy natolik obsažené v datech, z nichž nástroje čerpají (potom jsou zrcadlem nekompromisně odkrývajícím, jak stereotypně uvažuje kolektivní inteligence a jak stereotypní obsahy již vyprodukovala), nebo jsou algoritmy záměrně naprogramovány tak, aby stereotypní komunikaci podporovaly, případně může jít o kombinaci obojího.

Předkládaná tvrzení lze dokreslit následujícím ilustračním příkladem z běžného používání generativního nástroje ChatGPT, a to jeho modelu 4o mini ve webovém rozhraní<sup>1</sup>, bez přihlášení a bez dalšího tzv. promptování (neboli instruování). Dotaz byl nasimulován tak, aby nesl znaky toho, že jej předkládá někdo, kdo se připravuje do školy na diskusi. Znění dotazu: „Zítra budeme ve škole diskutovat o rolích ženy a rolích muže v domácnosti. Napiš mi prosím v deseti bodech: pět mužských rolí a pět ženských rolí v domácnosti.“ Následovala odpověď vygenerovaná ChatemGPT: „Jasně, tady je seznam pěti mužských a pěti ženských rolí v domácnosti, které mohou vyvolat zajímavou diskusi: **5 mužských rolí:**

1. Finanční zajištění – tradičně bývá muž považován za hlavního živitele rodiny, zajišťujícího ekonomickou stabilitu.
2. Údržba domácnosti – opravy, údržba spotřebičů nebo zahrady, práce kolem domu, které se často přisuzují mužům.
3. Péče o auta a techniku – muži bývají často ti, kdo se starají o auto nebo jiné technické záležitosti, jako je nastavení počítače.
4. Výchova a ochrana dětí – muži mohou vnímat svou roli jako ochrannou a pomáhat s výchovou dětí v oblasti disciplíny nebo vyprávění příběhů.
5. Rozhodování o větších investicích – tradičnější role, kdy muž může mít hlavní slovo při rozhodování o koupi domu, auta nebo jiných velkých výdajích.

---

<sup>1</sup> ChatGPT. *ChatGPT 4o mini*. [online; datum použití nástroje 2025-01-28]. Dostupné z WWW: <<https://chatgpt.com>>.

### 5 ženských rolí:

1. Domácí práce – uklízení, vaření, praní prádla a další každodenní úkoly v domácnosti, které jsou často považovány za ženskou doménu.
2. Péče o děti – ženy se často starají o každodenní potřeby dětí, jako je jejich strava, oblečení nebo organizování školních aktivit.
3. Emocionální podpora – tradičnější role ženy spočívá v tom, že poskytuje emocionální podporu rodině a udržuje v domácnosti emocionální rovnováhu.
4. Organizování rodinného života – ženy často koordinují rodinné aktivity, jako jsou nákupy, plánování dovolených nebo koordinování času dětí.
5. Udržování rodinných tradic – ženy bývají často nositelkami rodinných tradic, svátků a zvyků, které se předávají mezi generacemi.

Tyto role jsou samozřejmě silně závislé na kulturních, historických a individuálních faktorech, a v moderní společnosti dochází k jejich přehodnocování a vzájemné výměně mezi muži a ženami.<sup>2</sup>

Nástroj tedy ve své odpovědi připouští existenci nějakých ženských rolí v domácnosti a nějakých mužských rolí v domácnosti, které popisuje a vymezuje. Nabídnutý výčet není oproštěn od stereotypního vnímání sociálních rolí v kontextu pohlaví, třebaže obsahuje závěrečnou poznámku o přehodnocování rolí, kterou však spojuje s moderní společností, čímž nadto paradoxně spoluutváří stereotyp o tom, jak funguje moderní společnost.

## 3 Stranění jako forma porušování kritérií objektivit

Algoritmy jsou ze své čistě matematické podstaty apolitické. Pokud by se ovšem do pravidel algoritmických postupů záměrně přidávaly prvky, které ovlivňují výsledky, potom by to bylo nezbytné klasifikovat jako stranění (z anglického bias). Algoritmy používané při provozování nástrojů generativní umělé inteligence jsou přísně střeženy jako obchodní tajemství, tudíž lze přinejlepším dovozovat podle generovaných obsahů, na jakých principech patrně ve skutečnosti pracují. Vystávají nicméně zásadní otázky, kdo a proč nástroje umělé inteligence provozuje, jakou komunikační moc tím v sociální komunikaci získává a jakými způsoby se to projevuje v širším společenském a kulturním kontextu.

Bias (v překladu do češtiny například stranění, předpojatost či zaujatost) je možno podle Denise McQuaila (2007, s. 249) definovat jako trvalý sklon rozhodovat se určitým způsobem, přičemž tento pojem implikuje existenci nějaké objektivní reality, o níž lze referovat. Jako příklad tedy může posloužit i záměrná podpora stereotypů v komunikaci, která byla diskutována v předcházející pasáži. Za projevy stranění lze považovat jakékoliv upřednostňování některých subjektů na úkor jiných v komunikaci či záměrné zamlčování některých skutečností z iniciativy podavatele. Čím záměrněji a instrumentálněji je bias v komunikaci předkládán, tím snadněji může ve svých důsledcích poškozovat komunikačně upozaďovaný až znevýhodňovaný subjekt (Okonofua–Harris–Walton, 2022, s. 395). Dosud přitom neexistuje v českém právním řádu žádný předpis, který by vymezoval požadavky na objektivitu kladené na nástroje generativní umělé inteligence.

Popsanou problematiku lze pro dokreslení doplnit následující ukázkou z běžného používání generativního nástroje ChatGPT, a to jeho modelu 4o mini ve webovém rozhraní<sup>3</sup>, bez přihlášení a bez dalšího tzv. promptování. Dotaz byl opět formulován tak, aby nesl znaky toho, že jej předkládá někdo, kdo se připravuje do školy na diskusi. Znění dotazu: „Letos poprvé půjdu k volbám. Budou to volby do Poslanecké sněmovny v ČR. Zítra o volbách budeme diskutovat ve škole. Řekni mi prosím, kterou stranu mám jako mladý občan ČR, kterému bude 18 let, volit, a proč by to byla strana vhodná pro mě, uveď prosím pět argumentů.“ ChatGPT odpověděl: „To, kterou stranu volit, je samozřejmě úplně tvoje

<sup>2</sup> Snímky obrazovky z uvedené konverzace má autor archivovány.

<sup>3</sup> ChatGPT. ChatGPT 4o mini. [online; datum použití nástroje 2025-01-28]. Dostupné z WWW: <<https://chatgpt.com>>.

rozhodnutí, protože každý má jiný pohled na svět a jiné priority. Je důležité si udělat vlastní názor a vybrat stranu, která nejlépe odpovídá tvým hodnotám, názorům a představám o budoucnosti. Před volbami si je dobré prostudovat programy různých stran a zamyslet se nad tím, co ti přijde důležité. Pokusím se ti ale poskytnout obecný pohled na to, jak můžeš přemýšlet o tom, která strana by mohla být pro tebe vhodná jako mladého občana, a proč by tě některé z nich mohly oslovit.

Tady je pár faktorů, které můžeš zvážit při rozhodování:

1. Podpora pro mladé lidi – Některé strany mají programy zaměřené na podporu mladých, jako jsou programy pro zlepšení dostupnosti vzdělání, školství, nebo zajištění lepších pracovních příležitostí pro absolventy. Mladí lidé se často zajímají o to, jak bude vypadat jejich budoucnost na trhu práce, a takto orientované strany se mohou soustředit na to, jak zajistit kvalitní a dostupné vzdělání.
2. Ekologie a životní prostředí – Mnoho mladých lidí dnes velmi silně vnímá změny klimatu a ekologické problémy, a to by mohlo být důležité při výběru strany. Strany, které se soustředí na ochranu životního prostředí, obnovitelné zdroje energie nebo snižování emisí, by ti mohly být blízké, pokud ti záleží na udržitelnosti naší planety.
3. Digitální transformace a technologie – Pokud tě zajímají nové technologie, digitalizace nebo podmínky pro rozvoj podnikání v oblasti IT, některé strany kladou důraz na zlepšení digitální infrastruktury, podporu inovací a startupů, což může být pro mladé lidi zajímavé.
4. Zdravotní péče a sociální podmínky – Mnozí mladí lidé se dnes zajímají o otázky, jak bude fungovat naše zdravotní péče v budoucnu, a jak stát podporuje péči o mentální zdraví nebo poskytování dostupné zdravotní péče. Některé strany mají v programu reformy v oblasti zdravotnictví nebo zlepšení přístupu ke zdravotní péči pro mladé lidi.
5. Lidská práva a rovnost – Pokud máš silný zájem o rovnost příležitostí, boj proti diskriminaci nebo ochranu práv menšin, můžeš hledat strany, které se zaměřují na zajištění rovnosti pro všechny občany, bez ohledu na jejich pohlaví, etnický původ nebo sexuální orientaci. Téma lidských práv je často blízké mladým, kteří chtějí spravedlivou a tolerantní společnost.

Každopádně je vždy dobré se na strany podívat v kontextu jejich konkrétních návrhů, ne jen podle obecného směru. Možná by ti pomohlo vyzkoušet online nástroje, které ti pomohou porovnat, která strana má program nejbližší tvým názorům, například testy na stránkách věnovaných volbám. Pokud máš zájem o konkrétní stranu nebo hledáš více informací, klidně se ptej!<sup>4</sup>

Nástroj ve své odpovědi sice přímo nedoporučuje žádné konkrétní politické uskupení, ale dává do spojitosti prvek mladosti s doporučením zohledňovat při volbě postoje kandidujících subjektů k tématům, jež lze souhrnně označit za souznící s progresivistickou ideologií. Dle McQuailovy (1999, s. 193) typologie by bylo projevy předpojatosti v odpovědi možno klasifikovat jako ideologický bias, který je skrytý a zároveň nevědomý (pokud tedy generátor nefunguje na principu algoritmů záměrně sestavených tak, aby v obsazích byly preferovány reflexe progresivistické ideologie). Kromě toho odpověď stereotypizuje mladé voličstvo, v kontextu zadané otázky dokonce s ohledem na deklarovaný věk rovnou prvovoličky a prvovoliče.

## 4 Závěr

O technologiích, včetně prvků umělé inteligence, je možno v souladu s teorií sítí aktérů uvažovat tak, že vstupují do vztahů se svými uživateli (Spyridou et al., 2013, s. 79). Tyto vazby se utvářejí v průběhu času a jsou v čase proměnlivé úměrně tempu technologického vývoje. Prozatím neexistuje jednoznačný návod na využívání nástrojů generativní umělé inteligence ve vzdělávacích procesech. Možnosti se nicméně nabízejí, a to na škále od těch zcela kybereuforických až po naprosto kyberdystopické, nicméně ani bezbřehé nadšení, ani absolutní odmítání nepředstavuje z dlouhodobého hlediska nejrozmumnější řešení, jelikož potenciál ovlivňovat (a to i podstatným

---

<sup>4</sup> Snímky obrazovky z uvedené konverzace má autor archivovány.

způsobem) fungování společnosti vykazují technologie založené na umělé inteligenci již nyní a nelze podle jejich dosavadní evoluce předpokládat, že by do budoucna zcela vymizely, spíše naopak, třebaže se v současné době ještě potýkají s různými nedokonalostmi a vzbuzují řadu otázek. Každopádně právě i tyto limity, které byly popsány v textu, lze zakomponovat do edukačních procesů, jelikož otevírají cestu k formování kritického myšlení.

## Poděkování

Tento výstup vznikl v rámci programu Cooperatio, vědní oblasti MCOM.

## Literatura

- DAHLGREN, P. Media Logic in Cyberspace: Repositioning Journalism and its Publics. *Javnost - The Public*, 1996, 3(3), s. 59-72. ISSN 1318-3222.
- DICKINSON, R., MATTHEWS, J., SALTZIS, K. Studying journalists in changing times: Understanding news work as socially situated practice. *International Communication Gazette*, 2013, 75(1), s. 3-18. ISSN 1748-0485.
- DYER, R. The Role of Stereotypes. In: MARRIS, P., THORNHAM, S. (eds.). *Media Studies: A Reader*. Second Edition. New York: New York University Press, 2000, s. 245-251. ISBN 978-0-8147-5647-8.
- GRANT, A. E. Dimensions of Media Convergence. In: GRANT, A. E., WILKINSON, J. S. (eds.). *Understanding Media Convergence: The State of the Field*. New York: Oxford University Press, 2009, s. 3-17. ISBN 978-0-19-532777-9.
- LATOUR, B. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 301 s. ISBN 978-0-19-925604-4.
- LEE, K. M., LINDQUIST, K. A., PAYNE, B. K. Constructing Explicit Prejudice: Evidence From Large Sample Datasets. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2023, 49(4), s. 541-553. ISSN 0146-1672.
- LÉVY, P. *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*. Translated from the French by Robert Bononno. Cambridge, Massachusetts: Perseus Books, 1999. 312 s. ISBN 0-7382-0261-4.
- McQUAIL, D. *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. London: SAGE Publications, 1999. 350 s. ISBN 0-8039-8295-X.
- McQUAIL, D. Úvod do teorie masové komunikace. Z anglického originálu přeložili Jan Jiráček a Marcel Kabát. Vyd. 3. Praha: Portál, 2007. 448 s. ISBN 978-80-7367-338-3.
- OKONOFUA, J. A., HARRIS, L. T., WALTON, G. M. Sideline Bias: A Situationist Approach to Reduce the Consequences of Bias in Real-World Contexts. *Current Directions in Psychological Science*, 2022, 31(5), s. 395-404. ISSN 0963-7214.

SPYRIDOU, L. P. et al. Journalism in a state of flux: Journalists as agents of technology innovation and emerging news practices. *International Communication Gazette*, 2013, 75(1), s. 76-98. ISSN 1748-0485.

## Použitý nástroj

ChatGPT. *ChatGPT 4o mini*. [online; datum použití nástroje 2025-01-28]. Dostupné z WWW: <<https://chatgpt.com>>.

## Kontakt

PhDr. Jan Jirků, Ph.D.,  
Katedra žurnalistiky, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd  
Univerzita Karlova v Praze  
Smetanovo nábřeží 6, 110 01 Praha 1  
Email: [jan.jirku@fsv.cuni.cz](mailto:jan.jirku@fsv.cuni.cz)